

GREBBELINIE

BEZOEKERSCENTRUM



JAARVERSLAG 2023

GREBBELINIE BEZOEKERSCENTRUM

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	3
Resultaten en activiteiten Grebbelinie Bezoekerscentrum 2023	4
Bestuur	4
Personeel	4
Vrijwilligers	4
Openingstijden	5
Infrastructuur	5
Wisselexpositie	5
Vaste expositie	6
Interieur/exterieur	6
Bezoekers	7
Rondleidingen	9
Prijzen	9
Museumwinkel	9
Scholen	10
Wandelen en fietsen	10
Re-enactment	11
Outdoor activiteiten	12
PR & Marketing	12
Linie brede initiatieven	12
Overige activiteiten verbonden netwerk en publieksbereik Grebbelinie	13
Maatschappelijke bijdragen	13
Subsidies	13

VOORWOORD

Het jaar 2023 was voor het Grebbelinie Bezoekerscentrum een zeer waardevol jaar. Die waarde werd voor een belangrijk deel gerealiseerd door het team van vrijwilligers, dat enthousiast en gedreven werkte aan het verzamelen en doorgeven van het verhaal van de Grebbelinie.

Ruimte voor grote investeringen had en heeft het centrum niet. Dit remt enerzijds de groei, maar anderzijds stimuleert het een vorm van stapsgewijs bouwen in een richting die door bestuur en medewerkers samen gedragen wordt. Het vormde ook in 2023 het fundament van de werkzaamheden die resulteerden in mooie bezoekerscijfers. De toegenomen bekendheid en de fraaie combinatie van de tentoonstelling, restaurant, recreatiemogelijkheden en een centrale ligging zorgden ervoor dat het centrum voor het tweede opeenvolgende jaar meer dan 10.000 geregistreerde bezoekers mocht ontvangen. Bijna duizend leerlingen van scholen uit Utrecht en Gelderland maakten kennis met dit unieke verhaal over oorlog en vrede. Meer dan tweeduizend deelnemers gingen mee met een rondleiding over het Fort aan de Buursteeg. Op basis van verkochte wandelkaarten en routebrochures in 2023 kan worden afgeleid dat minimaal 20.000 mensen het bezoekerscentrum gebruikten als startpunt om de Grebbelinie te ontdekken.

De steun van vele landschapspartners, gemeenten, Waterschap Vallei en Veluwe en de provincie Utrecht en de steeds intensievere samenwerking met liniepartners waren onmisbaar in de ambitie om deze nationale geschiedenis te bewaren en te delen met huidige en toekomstige generaties.

Bert Rietberg, coördinator Grebbelinie Bezoekerscentrum



RESULTATEN EN ACTIVITEITEN GREBBELINIE BEZOEKERSCENTRUM 2023

Bestuur

In 2023 werd het bestuur gevormd door Melis van de Groep (voorzitter), Henrie van de Wetering (penningmeester) en Rein Bijkerk (algemeen bestuurslid en vice-voorzitter). Aan het eind van 2023 werd afscheid genomen van voorzitter Melis van de Groep. De nieuwe voorzitter werd vanaf 8 december 2023 Engbert Strooboscher. Coördinator Bert Rietberg bleef onveranderd de rol vervullen van ambtelijk secretaris tijdens vergaderingen.

Het bestuur vergaderde viermaal in 2023 in het Grebbelinie Bezoekerscentrum. De laatste bestuursvergadering werd gecombineerd met een vrijwilligersbijeenkomst in december.



In december 2023 wordt de voorzittershamer in het bijzijn van de vrijwilligersgroep overgedragen van Melis van de Groep aan Engbert Strooboscher.

Personeel

De Stichting Grebbelinie Bezoekerscentrum heeft sinds 2021 één personeelslid in dienst. De taakomvang van coördinator Bert Rietberg betrof 32 uur per week, waarvan 24 uur via een vaste benoeming. Naast de coördinatie en begeleiding van het vrijwilligerswerk in het centrum, worden ook de taken op het gebied van management, subsidies, administratie en museale zaken door de coördinator uitgevoerd.

Vrijwilligers

Sinds 2020 worden vrijwel alle uitvoerende taken gedaan door vrijwilligers. De coördinator speelt hierbij een ondersteunende rol. De groep vrijwilligers is verdeeld in vier teams, die taken uitvoeren als gastheer/gastvrouw in de balie/winkelruimte en de expositie, als gids/rondleider in het Fort aan de Buursteeg, of ondersteunend werk doen op technisch gebied en beheer van het terrein en gebouw.

Het aantal vrijwilligers steeg van 25 naar 35. Daardoor kreeg het centrum meer ruimte voor aanvullende activiteiten. Vrijwel alle vrijwilligers bleven in het centrum, waardoor de groep meer ervaren werd en men de bezoekers nog beter kon helpen op recreatief en historisch gebied.



Hoewel een belangrijk deel van de vrijwilligers gepensioneerd is, sluiten zich van tijd tot tijd ook jongere medewerkers aan, bijvoorbeeld voor groenbeheer.

Openingstijden

Het centrum maakt sinds 2021 onderscheid in twee seizoenen v.w.b. de openingstijden: in de winter periode (november t/m februari) is het centrum 6 dagen per week open van 12.30-16.00 uur. De overige acht maanden is het centrum op dinsdag, donderdag en vrijdag ruimer open: van 10.00-17.00 uur. Voor het eerst in drie jaar kon het centrum 12 maanden open blijven en had het niet meer te maken met landelijke sluitingen.

Infrastructuur

De grote infrastructurele werkzaamheden zijn in 2020 afgerond, maar er werd ook in 2023 doorgewerkt aan de toegankelijkheid van de omgeving. Zo werd het pad van de parkeerplaats naar het centrum geëgaliseerd en (half) verhard, zodat mensen met rollator of kinderwagen ook ongehinderd naar het centrum kunnen wandelen.

Dankzij maatregelen in 2022 (o.a. bebording) en toezicht/handhaving in 2023 was er van parkeerproblematiek geen sprake meer. Het wandelpad van station Veenendaal-De Klomp naar het bezoekerscentrum werd door de gemeente Ede verbeterd.



April 2023: Het paadje vormt een comfortabele verbinding tussen parkeerplaats (TOP) en centrum.

Wisselexpositie

In 2023 werden een tweetal nieuwe wisselexposities ingericht. Voor het regionale thema werd gekozen voor Veenendaal. Eerder werd al extra aandacht besteed aan Renswoude en Rhenen. In deze wisselexpositie konden de foto's en voorwerpen van militairen worden getoond die in 1939-1940 in en om Veenendaal waren gelegerd. Tevens was een korte film over Veenendaal 1939-1940 te zien en werden enkele panelen over Veenendaal aan de expositie toegevoegd.

De foto's zijn op canvas geprint, zodat ze bruikbaar blijven voor toekomstige exposities.

In mei werd een extra wisselpaneel geplaatst voor een grote luchtfoto.

De expositie werd door duizenden bezoekers bezocht en fungeerde tevens als uitnodiging voor families van voormalige militairen. Sinds de ingebruikneming van de wisselexpositie ontvangt het centrum met grote regelmaat materiaal en verhalen van de bezoekers over familieleden die gediend hebben in de Grebbelinie.



Mei 2023: Vitruines met voorwerpen en fotoalbums over de Grebbelinie in Veenendaal. De tentoonstelling werd in regionale kranten vermeld en trok veel publiek. Het verzamelen en delen van verhalen vormt een belangrijke levensader voor het centrum.

Vaste expositie

De vaste expositie werd in 2023 aangevuld met een vitrine over archeologische vondsten in de Grebbelinie. Uit het provinciaal depot Utrecht werd een fragment van een koepelkazemat in bruikleen gegeven die in het Fort aan de Buursteeg heeft gestaan. Dankzij een gift kon een fraaie maquette aan de tentoonstelling worden toegevoegd over het Fort aan de Buursteeg in 1794. In het najaar ontving het GBC een prachtig uniform dat in 1940 werd gedragen in Renswoude/Grebbelinie.

De introductiefilm in de filmzaal is in 2023 voorzien van Nederlandse en Engelse ondertitels, zodat slechthorenden en buitenlandse toeristen het verhaal beter kunnen volgen. Om de leesbaarheid voor alle bezoekers te vergroten zijn nieuwe paneeltjes geplaatst bij alle objecten in de expositie. Voor een deel zijn tevens Engelse bijschriften gemaakt. Door de objectenbeheerder zijn alle objecten in een overzichtelijk systeem ingevoerd.



Mei 2023: Wethouder Van der Schoor (rechts) op bezoek om de nieuwe vitrine te bewonderen die door een subsidie van de gemeente Renswoude mede mogelijk werd gemaakt.

Interieur/exterieur

Om aan de eisen van de tijd te voldoen moest het kassasysteem worden vervangen in januari. Een andere kostenpost vormde de vervanging van de beamer in de filmzaal. Na zeven jaar intensieve dienst moest voor het defecte apparaat een nieuw exemplaar worden aangeschaft.

Dit resulteerde in een betere filmvertoning met meer scherpheid en contrast. In de werk- en studieruimte werd een tweede boekenkast geplaatst, waardoor de bibliotheek tweemaal zo groot werd. Deze boekenverzameling is van groot belang voor het verwerven van kennis, naast alle digitale middelen.



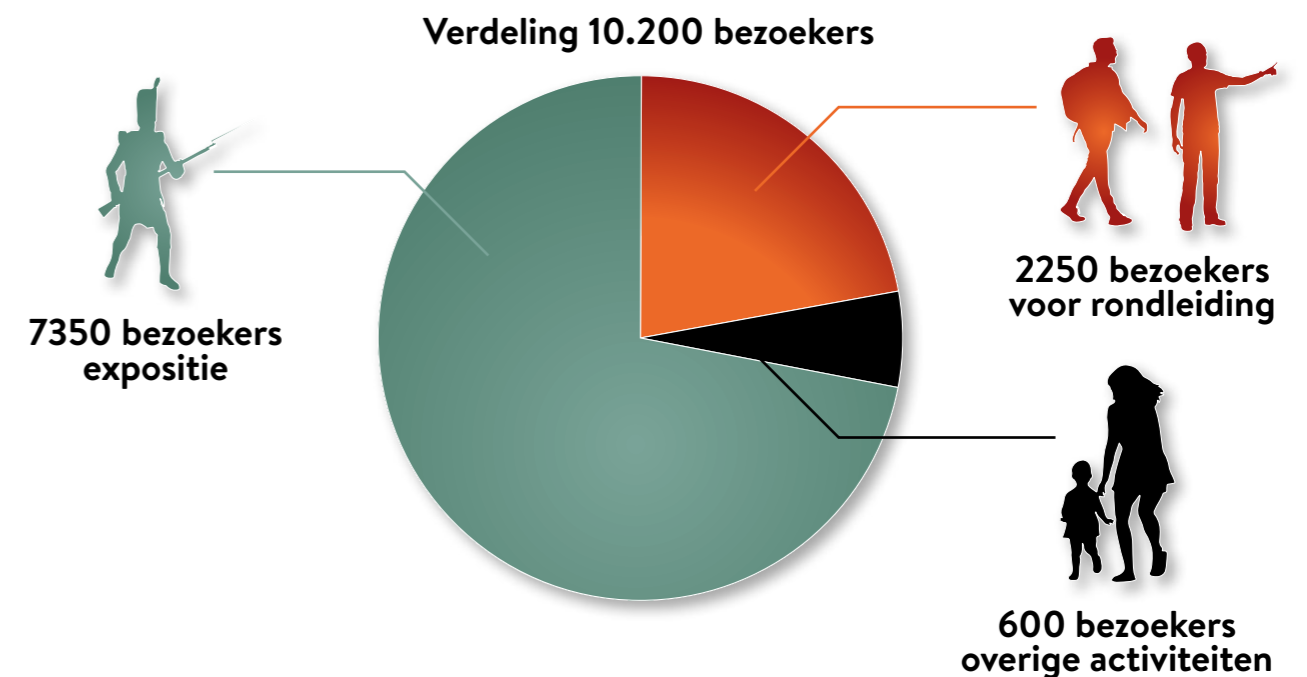
De installaties in het gebouw zijn al jaren een bron van zorg, ook voor de eigenaar Staatsbos-beheer, die hier hoge kosten voor moet maken. In januari en februari waren er weer vele reparaties nodig aan de kachel. De bezoekers moesten het wekenlang -met tussenpozen- doen met 12° tot 14° Celsius. Dit had vanzelfsprekend ook een negatieve invloed op het aantal bezoekers, die ook in het restaurant vele dagen in de kou zaten. Door gebruik te maken van elektrische kacheltjes kon de temperatuur iets worden verhoogd.

Andere terugkerende gebreken waren klemmende en niet sluitende deuren en in de zomer het luchtkoelingssysteem in de expositie, waardoor de temperatuur regelmatig opliep tot ruim boven de 30°. Na het vervangen van een 'airco' en grondige reparaties van de kachel leken de problemen aan de installaties voorlopig geschiedenis.

Bezoekers

Aangezien het bezoekerscentrum in het buitengebied ligt en mede afhankelijk is van wandelaars en fietsers is het weer en de weersverwachting van invloed op de bezoekersaantallen. Aangezien 2023 het warmste én het natste jaar was sinds het begin van de metingen gold dat in hoge mate voor het afgelopen jaar.

De aanhoudende regen kostte in maart en april veel bezoekers, evenals de zeer hoge temperaturen in juni. Toch trok het centrum -net als in 2022- meer dan 10.000 geregistreerde bezoekers en vestigde met 10.188 zelfs een nieuw record. Daarvan bezochten 7350 de expositie, 2250 deelnemers gingen mee met een rondleiding door het Fort aan de Buursteeg en een kleine 600 bezoekers boekten een activiteit, waaronder schilderen, een speurtocht of het Soldatenpad.





Door schilderen aan te bieden wordt het centrum ook geboekt door mensen die minder ter been zijn, of hun ervaring met name op een creatieve manier willen vastleggen.

Het werkelijke aantal bezoekers lag veel hoger, naar schatting 20.000 tot 25.000. De vele wandelaars die een wandelkaart kochten voor een wandeling over het fort zijn niet als geregistreerde bezoeker meegerekend. Het zelfde geldt voor de deelnemers aan wandel- en fietstochten die het centrum aandeden en de talloze bezoekers die in de entreeruimte en de winkel door de balie medewerkers zijn geholpen aan routes.



Juli 2023: Bezoekers verzamelen zich voor het verhaal van de Grebbelinie. Dat het GBC mede dankzij de provincie Utrecht en steun van gemeenten op de begane grond kon blijven acteren, is van buitengewoon belang voor de groei van het bezoekerscentrum. Dagsmensen liepen in voorjaar, zomer en najaar ongehinderd binnen via de open deuren.

Het centrum heeft vanaf het begin een gedeeld regionale en nationale betekenis, omdat tienduizenden militairen uit heel Nederland in de Gelderse Vallei gelegerd waren. Langzaam maar zeker begint het aantal buitenlandse toeristen iets toe te nemen, met name uit België, maar ook uit de Scandinavische landen, Canada, Verenigde Staten, Duitsland en Engeland. Vooralnog betreft het slechts enkele honderden buitenlandse bezoekers per jaar.

Rondleidingen

Mede dankzij betere zichtbaarheid op websites en social media werden de open rondleidingen goed bezocht. Ook was er grote belangstelling van families en bedrijven, die de begeleide wandeling combineerden met een lunch of diner in de Grebbelounge.

Ruim 140 groepen gingen in 2023 met een gids door het Fort aan de Buursteeg, met een gemiddelde groepsgrootte van 16 personen. Het aantal rondleiders bleef stabiel met 7 gidsen. Gezien de gegroeide belangstelling is er in de nabije toekomst de behoefte aan enkele extra gidsen, die zich eind 2023 aanmeldten om zich in deze functie te verdiepen.



De paraplu was een welkom attribuut tijdens de rondleidingen van 2023.

Prijzen

Om de gestegen kosten te kunnen dekken zijn enkele prijsverhogingen doorgevoerd in 2023. Een entreekaartje werd een euro duurder: € 6,00,- voor een volwassene. Een dagje bezoekerscentrum is echter zeer betaalbaar gebleven, mede door de inzet van de vrijwilligers die samen duizenden onbetaalde uren maakten om anderen een mooie dag te bezorgen.

Museumwinkel

Mede door de gegroeide ervaring van het balie- en winkelpersoneel kon steeds gericht worden ingekocht en ingespeeld op de behoefte van de bezoekers in de museumwinkel. De omzet van de winkel steeg daardoor van € 11.700,- in 2022 naar € 13.400,- in 2023. Meer dan 600 boeken en tijdschriften gingen over de toonbank, evenals ruim 1000 wandelbrochures, 450 stuks speelgoed en 300 souvenirs.

Vanwege de educatieve en ideële doelstelling van het centrum hebben de verkochte goederen bijna allemaal een link met het gebied. Daarmee wil het centrum op verschillende manieren het verhaal van de linie, landsverdediging en oorlog en vrede meegeven aan de bezoekers.

Daarnaast wil het middels de verkoop en uitgifte van wandel- en fietsroutes de bezoekers stimuleren om de Grebbelinie verder te verkennen.



Scholen

Na corona moesten veel contacten opnieuw worden opgebouwd. In 2022 is daar een belangrijke stap gezet, die in 2023 verder is uitgebouwd. Vooral scholen uit het Voortgezet Onderwijs meldden zich bij het bezoekerscentrum, maar ook enkele hogescholen en basisscholen brachten een bezoek. Voor basisscholen geldt in alle gevallen dat de belangstellenden door het GBC worden gewezen op het Educatief Centrum in Woudenberg, omdat deze stichting zich helemaal op deze leeftijdscategorie richt.

Samen kwamen bijna 900 leerlingen voor een rondleiding en/of een bezoek aan de expositie. In samenwerking met de scholen werd een breder aanbod verzorgd waarbij ook aandacht was voor biologie, aardrijkskunde en sport. Het terrein van het Fort aan de Buursteeg leent zich hier uitstekend voor. De scholen kwamen in 2023 uit Veenendaal, Ede, Barneveld, Arnhem, Kesteren, en Zeist. Opvallend is het grote aantal leerlingen uit de provincie Gelderland, wat nogmaals het belang van het centrum voor beide provincies accentueert.



Juni 2023: de Meerwaarde uit Barneveld meldde zich met 320 leerlingen. Het dakterras met picknickbanken en parasols vormde een passende en praktische wissel- en rustlocatie.

Wandelen en fietsen

Op de eerste zaterdag van juli werd de Grebbelinie Wandeltocht opnieuw georganiseerd, samen met de SRVV uit Ede, de Stichting Grebbelinie en het Educatief Centrum in Woudenberg. Het Grebbelinie Bezoekerscentrum fungeerde als startpunt, eindpunt en stempelpost. De wisselexpositie werd net als in 2022 open gesteld voor wandelaars.

De vrijwilligers van de Stichting Grebbelinie in het vizier, het bezoekerscentrum en de Stichting Grebbelinie markeerden tevens de 10, 15 en 30 kilometer tocht. Vele honderden wandelaars uit heel Nederland deden mee aan de tocht en maakten kennis met de gemeenten Renswoude, Woudenberg, Rhenen, Utrechtse Heuvelrug en Veenendaal.

De wandelkaart over het Fort aan de Buursteeg die eerder al in het Nederlands (2017), Duits (2021) en Frans (2022) verscheen, werd in 2023 vertaald naar het Engels en Spaans.



Juli 2023: Deelnemers komen stempelen en koffie halen bij het bezoekerscentrum tijdens de Grebbelinie Wandeltocht.

Naast de reguliere rondleidingen werden wandelexcursies georganiseerd met de Stichting Grebbelinie en de landelijke Stichting Menno van Coehoorn. Daarbij werden de Batterij aan de Schamdijk in Renswoude en het Werk aan de Glashut in Amersfoort bezocht.

In samenwerking met uitgeverij Matrijs uit Utrecht en de Stichting Grebbelinie konden tevens twee herdrukken worden gerealiseerd van fietsgidsen. Van de liniegids over Veenendaal, Achterberg en Rhenen kwam de tweede druk uit, terwijl de fietsgids over de linie in Renswoude, Woudenberg en Scherpenzeel al aan de derde druk toe was.

Nieuwe initiatieven betroffen de uitgifte van routebrochures door het bezoekerscentrum. In 2023 kwamen drie themaroutes uit die aan de hand van fietsknooppunten diverse centra en plaatsen met elkaar verbinden.

Het is de bedoeling dat jaarlijks nieuwe routes worden toegevoegd, naar andere gemeenten, forten en musea.

Re-enactment

Het Fort aan de Buursteeg is een uitgelezen plek voor living history. Hierdoor krijgen de bezoekers meer inzicht in de betekenis van de aarden wallen en het dagelijks (militaire) leven in het fort. De kleine evenementjes gebeuren met gesloten beurs en dienen geen (direct) commercieel doel.



De route 'Vallestelling' verbindt het Grebbelinie Bezoekerscentrum in Renswoude met het Educatief Centrum in Woudenberg. Ook de museumbunker in Leusden is opgenomen in de fietstocht.

Wel betekenen de bezoeken een welkome vorm van promotie. Na corona werden contacten aangeknoopt met groepen die zich bezighouden met de Tweede Wereldoorlog. In 2023 werd de groep living history versterkt met 'De Spiesdraegers', die met enige regelmaat bivakkeren op het fort. Hierdoor krijgt ook de vroegste periode van de Grebbelinie (16 en 17e eeuw) de aandacht die het verdient. De ervaringen waren van dien aard dat de groep vaker zal terugkeren op het terrein.



Januari 2023: Ondanks de kou arriveren de eerste re-enactors van 2023 op het fort.

Outdoor activiteiten

Het aantal outdoor activiteiten is net als in eerdere jaren beperkt gebleven in 2023. In samenwerking met outdoorbedrijf ABC-Events werd een vijftal activiteiten uitgevoerd met in totaal 160 deelnemers. De samenwerking met Sport Totaal verliep dit jaar via de Grebbelounge.

PR & Marketing

In 2023 kon met betrekking tot de websites van het bezoekerscentrum en het Fort aan de Buursteeg geprofiteerd worden van de investeringen en inspanningen van 2022. Daardoor werden op dat gebied minder kosten gemaakt. De websites werden goed bezocht en droegen bij aan een grotere bekendheid van het centrum.

Het aantal volgers via social media is in 2023 verder gegroeid van 2700 naar 3000; Facebook 1400, Instagram 650 en Twitter 950 (2 accounts). Twee partners hiepen het GBC met het genereren van publiciteit: het Regionaal Bureau voor Toerisme en de Stichting Liniebreed Ondernemen.

De samenwerking met de SLO was succesvol; vele deelnemers aan rondleidingen kwamen via berichten van fort.nl naar de Grebbelinie. Het RBT verspreidde de flyers van het fort onder restaurants, campings, parken en hotels in de regio. Het GBC is tevens opgenomen in de gids van de Vriendenloterij. Dit levert jaarlijks extra bezoekers op.

Linie brede initiatieven

Het Grebbelinie bezoekerscentrum wil bijdragen aan de gehele Grebbelinie en heeft daar ook in 2023 veel inspanningen voor gedaan. Het onderzoek naar militairen in de Grebbelinie werd voortgezet, mede n.a.v. vragen van families uit heel Nederland, die met documenten naar het centrum kwamen. Net als in 2022 konden circa 20 families met de onderzoeken worden geholpen.

Het bezoekerscentrum hoopt de capaciteit in de nabije toekomst verder te kunnen vergroten, vanwege de grote vraag naar onderzoek en de waarde van het verzamelen van verhalen, foto's en documenten. Het materiaal wordt beschreven en bewaard in het centrum.

De administratie en objectregistratie wordt door een objectbeheerder nauwgezet bijgehouden. Dankzij dit werk kunnen gegevens nu en in de toekomst gedeeld worden met historische verenigingen langs de linie.

Belangrijke stappen naar een grotere bijdrage aan het gebied werden gezet in het vierde kwartaal van 2023. In oktober werd de samenwerking met de Stichting Grebbelinie uitgebreid en bekrachtigd met een gezamenlijke donateursdag.



Oktober 2023: Donateursdag van de Stichtingen Grebbelinie en het Bezoekerscentrum. Dankzij de samenwerking kan kennis worden gebundeld, het netwerk worden verbreed en kunnen alle gemeenten langs de linie profiteren van de werkzaamheden. Donateurs profiteren van meer activiteiten en zien meer van de linie. Naast getoonde excursie, werden ook rondleidingen in Amersfoort en Leusden gedaan.

Overige activiteiten verbonden netwerk en publieksbereik Grebbelinie

- Het GBC werkte mee aan een documentaire over landgoederen in de Tweede Wereldoorlog.
- Aan de gemeente Scherpenzeel werd een houten soldaat overgedragen om daarmee de samenhang te vergroten en een extra bijdrage te doen aan liniebrede promotie.
- Het GBC sloot aan bij het overleg van de kleine musea in de provincie Utrecht.
- Het GBC participeerde in het afstemmingsoverleg van het Kenniscentrum Waterlinies.
- Het GBC droeg middels een presentatie bij aan de ambassadeursdag van het RBT.

Maatschappelijke bijdragen

Het Grebbelinie Bezoekerscentrum is een ideële organisatie en wil zoveel mogelijk bijdragen aan een schone, duurzame en inclusieve samenleving waarbij iedereen kan meedoen. Daarbij richt het centrum zich op het gebouw, het Fort aan de Buursteeg en de directe omgeving van het fort. In 2023 werd wekelijks gewerkt aan een schone leefomgeving van het Fort aan de Buursteeg. Hierbij wordt o.a. samengewerkt met de gemeente Ede, onder de noemer 'Schone helden'. Om zwerfafval te ruimen zijn o.a. prullenpakkers geleverd. Om mensen met een mobiele beperking de gelegenheid te bieden om de expositie te bezoeken werd een rolstoel verworven.

In Rhenen, Renswoude en Veenendaal is een regeling voor mensen met een kleinere beurs. Daarvoor is een Cunerapas, Grebbepas en Veenendaalpas in het leven geroepen. Het GBC heeft in 2023 besloten om pashouders gratis toegang te verlenen tot de expositie. Zo kan men zonder verlies in 'tegoed' kennis nemen van het verhaal van de Grebbelinie en aansluiten bij groepen. Het Grebbelinie Bezoekerscentrum creëerde in 2023 drie tijdelijke stage/werkplekken voor mensen met een achterstand op de arbeidsmarkt. Deze werden succesvol afgerond.

De verschillende stichtingen langs de linie zijn in 2023 op diverse vlakken meer naar elkaar gegroeid. Met respect voor ieders identiteit wordt actief gezocht waar de groepen elkaar kunnen aanvullen en versterken. In december vonden de stichtingen uit Woudenberg, Renswoude en Rhenen elkaar in een veldwerkdag in de Grebbelinie, waarbij iedere stichting een bijdrage leverde.



December 2023: Vrijwilligers van vier stichtingen uit de linie werken samen aan het onderhoud van de Grebbelinie. Groot onderhoud wordt gedaan door Staatsbosbeheer, het onderhoud op het gebied van de oorlogsobjecten en recreatieve voorzieningen wordt mede door vrijwilligers uitgevoerd.

Subsidies

Naast de eigen inkomsten werd het centrum ook gesteund door de provincie Utrecht, de gemeenten Veenendaal, Renswoude, Leusden, Bunschoten-Spakenburg, de Grebbelounge en Waterschap Vallei en Veluwe. De steun heeft belangrijk bijgedragen aan de voortgang en ontwikkeling van het Grebbelinie Bezoekerscentrum en de waarde die het vertegenwoordigt als startpunt en kennispunt voor de gehele linie.